

MODERNİTE KÜLTÜRÜ VE TÜRK MODERNLEŞMESİ**CULTURE OF MODERNITY AND TURKISH MODERNIZATION****Özlem AYDOĞMUŞ ÖRDEM¹****ÖZET**

Modernite ve modernleşme özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren en çok tartışılan konular arasında yer almaktadır. Bu iki kavram birçok disiplin tarafından ele alınmış ve aynı disiplin içerisinde bile çok farklı tanımları yapılmıştır. Modernitenin ne olduğu ve nasıl tanımlanacağı sorunsalı modernitenin hangi bakış açısına göre ele alınacağı ile ilişkilidir. Bu çalışmanın makro düzeyde birinci amacı Türk modernleşmesini Batı'da ortaya çıkan modernite ve modernleşme kavramları çerçevesinde tartışmaktır. Çalışmanın mikro düzeyde ikinci amacı ise Türk modernleşmesi çalışmalarına farklı yorumlar getirmek için Bauman'ın belirsizlik ve düzen arayışı kavramları ile Giddens'in bireysel kimlik ve bireycilik kavramlarını ele alarak Türk modernleşmesine yeni perspektifler kazandırmaktır. Batılı olan bu spesifik kavramlar, Türk modernleşmesinin çevre-merkez, özcü düşünceler, toplum ve devlet temelli birey kavramları ile karşılaştırılmıştır. Dolayısıyla, modernitede birçok özellik olmasına karşın bu çalışmada sadece iki özellik üzerinde odaklanılmıştır. Çalışmanın bulguları, modernitede vurgulanan bireyin tersine, Türk modernleşmesinde özcü, toplum ve devlet temelli bireyin özelliklerinin ön plana çıktığını göstermektedir. Türk modernleşmesi, Mardin'in ifade ettiği üzere merkez-çevre etrafında oluşturulduğu için bireyin önemi ikinci planda kalmış ve devlet-toplum düalizmi ekseninde ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Modernite, Türk modernleşmesi, Müphemlik, Bireysel Kimlik, Bireycilik

ABSTRACT

Modernity and modernization are among the most debated issues, especially from the second half of the 20th century on. These two concepts have been dealt with by many disciplines and have been defined very differently even in the same discipline. The question of what modernity is and how to define it is related to what perspective of modernity is taken. The first aim of this study at the macro level is to discuss Turkish modernization within the framework of modernity and modernization concepts emerging in the West. The second aim of the study at micro level is to give new perspectives on Turkish modernization by considering the concepts of Bauman's ambivalence and the pursuit of order in order to bring different interpretations to Turkish modernization studies. These specific concepts of Westernization are compared with the concepts of periphery-center, essentialist ideas, society and state-based individuals of Turkish modernization. Therefore, although there are many features in modernity, this study focuses on only two features. The findings of the study show that, in contrast to the individual emphasized in modernity, the characteristics of essentialist, social and state-based individuals have become prominent in Turkish modernization. As Turkish modernization was built around the periphery-center as Mardin stated, the importance of the individual remained in the foreground and state-society dualism emerged in this process.

Keywords: Modernity, Turkish modernisation, Ambivalence, Individual identity, Individualism

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Çukurova Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Toplum ve İletişim Anabilim Dalı, ozlemordem@gmail.com

GİRİŞ

Modernite kavramı bir ortaçağ eleştirisidir ve insanın merkeze alınmasını temsil etmektedir. Akıl ve aydınlanma çağlarında ortaya çıkan ve insanın dünyayı merkeze almasını tartışan bir kavramdır. Giddens'a (1998) göre de modernite 17.yüzyılda Avrupa'da başlayan ve tüm dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimidir (Giddens, 1998, s. 11). Weberci (1999) anlamda ise, modernite feodaliteyi ya da orta çağları izleyen, aklın öncelik aldığı bir tarihsel dönemi ifade etmektedir. Toynbee (1946, s. 7), en genel anlamda Batı'nın dört önemli çağına vurgu yapar. 7. yüzyıldan 11. yüzyıla kadar süren Karanlık çağ, 11. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar devam eden Orta çağ, daha sonra 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar uzanan modern çağlar ve son olarak 20. yüzyılda kökleri atılan ve devam eden postmodern çağ olarak sınıflandırır. Tarihsel sürece bakıldığında, 16.yüzyılda başlayan ve 20. yüzyıla kadar devam eden süreç ve bu süreç içerisinde Batı Avrupa'nın dönüşümünün modernleşme sürecinin temel dayanak noktası olduğu söylenebilir. Modernitenin en belirgin özelliği insan aklına duyulan sonsuz güvendir. Bu güven temelinde ilerlemeci tarih anlayışı, insan akli kullanılarak sürekli bir bilgi artışı olacağını vurgulamaktadır. Bu bilgi tarihi sürekli ileri taşıyacaktır ve böylece modernite “insanın yücelmesi” olarak yorumlanacaktır (Şaylan, 2006, s. 57). Şaylan'a (2006) göre, modernite belli bir çağı ifade etmektedir. Bu çağ Kuzeybatı Avrupa'da kapitalist dönüşüm ile belirginleşen bir dönemdir. Kapitalist dönüşüm yalnızca ekonomik ilişkiler kurmaz, aynı zamanda insan ve toplum yaşamının her alanındaki bir değişimi ifade etmektedir. Akıl ve bilimin toplumsal yaşamda belirgin hale gelmesi ve ilerlemeci tarih anlayışı modernite çağının en önemli parametrelerini oluşturmuştur. 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı Alman sosyoloji teorisyenlerinin başında gelen Weber (1999, 2006), Tönnies (1957) ve Simmel (1999), modernitenin genellikle Rönesans'la ortaya çıktığını savunmuşlardır. Modernite geleneksel düzene karşıt olarak, toplumsal yaşamın rasyonelleşmesi ve farklılaşmasıdır. Foucault (2005), modern insanı kendisini sürekli icat etmeye çalışan birey olarak tanımlamaktadır fakat birey modernite ile birlikte söylemsel pratiklerin ve yeni iktidar şeklinin etkisi altındadır. Bu söyleme benzer şekilde Featherstone da (2005) endüstrileşme ve kentleşme ile birlikte bireyin önem kazandığını belirterek üretimin ve tüketimin de bireyin yaşamına girdiğini ifade etmektedir.

Weber'e göre (2006) modernite çağının öncül kavramları, Aydınlanma Çağı ve onun özelliklerini içeren ilerici tarih anlayışıdır. Bu ilerici anlayış, insan aklını ve bilimi kullanarak sürekli ileri gitmek ve dünyaya egemen olmak düşüncesini içerir. Böylelikle, doğanın gücünü denetlemek ve evrenin bir parçası olan toplumu da akla uygun bir şekilde düzenlemek amacı

sağlanmış olacaktı (Şaylan, 2006, s. 30-31). Mc Gowan (2000)'a göre ise, modernite toplumun herhangi bir dış otorite ya da Tanrıya özgü olmaksızın kendi iç dinamikleriyle ürettiği ilkelere dayanarak meşruluğunu ortaya koymasındır. Buradan hareketle Batı'nın son üç yüzyıllık tarihini ve kapitalist dönüşümü modernite çağı olarak nitelendirilebilir. Bell'e (1990) göre, modernitenin temel kültürel varsayımı iktisadi alanda burjuva girişimciyi ve kültür alanında engellenmemiş benlik doğrultusundaki sanatsal arayışı doğuran kendi kaderini çizen özerk birey idealidir. Modernite kavramına ek olarak Weber ile birlikte modernleşme kavramı da sosyolojide yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır.

Weber'in (1999, 2006) dinler ve kültürler üzerine çalışma yapması, modernleşme ayrımını ortaya çıkarmıştır. Weber (2012a, 2012b), Batı'yı diğer kültürlerle karşılaştırarak ekonomik, endüstriyel ve politik bakımdan üstün görmektedir ve modernleşme sürecinde rasyonalizasyon kavramına vurgu yapmıştır. Modernleşme, Weber (1999) için geleneksel eğitim, toplum ve devlet türlerinden kopup daha rasyonel kurumlara ve yapılara evrilmeyi içermektedir. Batı toplumu dışında kalan birçok uygarlığın geleneksel yapı içerisinde kalmasını temelde rasyonalizasyon kavramının olmamasına bağlamaktadır. Rasyonalizasyon kavramı içerisinde bir ilerleme fikrini içermektedir. Mardin (2006, 2009), Osmanlı'nın modernleşme sürecini askeri alandaki eksikliklerden kaynaklanmasına rağmen sonraki süreçte Batı'nın rasyonel temelli kurumlarını almaya çalışarak önemli adımlar attığını vurgulamaktadır. Bu anlamda, Türk modernleşmesi süreci Osmanlı'da ve daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nde farklı yorumlarla ele alınmasına rağmen temelde Batı'nın gelenekten kopmasına ve bu gelenekten kopan rasyonel kurumlarına bağlıdır. Nitekim Osmanlı Islahat ve Tanzimat fermanlarıyla birlikte rasyonel anlamda kurumsallaşmaya başlamıştır. Cumhuriyet sonrası dönemde Batı'dan alınan birçok yasa bu kurumsallaşma sürecinin devamı niteliğindedir. Dolayısıyla Türk modernleşmesi Weberyen anlamda sadece belli alanlarda (mesela endüstrileşme, Türk modernleşmesinde oldukça zayıf kalmıştır) rasyonalizasyon sürecine girmiştir. Ortaylı (2008a, s. 15) ise, Türk modernleşmesi sürecini aşağıdaki gibi tanımlamaktadır:

Osmanlı toplumunun modernleşmesi, modernleşmenin klasik tarifi olan, gelişmiş toplumun özelliklerinin azgelişmiş bir toplum tarafından alınması... [olarak] anlaşılabilir. Modernleşme olgusu, kaba bir değişle, var olan değişimin değişmesidir. 19. yüzyıl toplumu yeni bir değişme ivmesi kazanmıştır... Modernleşme, Osmanlı ülkesinde salt değişen dış dünyanın

zorlamasıyla meydana gelmedi. Yaşamın var olan kalıplarının kırılması yalnız buhar medeniyetinin, limanlar, demiryolları ve bankaların eseri değildir.

Ortaylı (2008a) çağın gereklerine uygun olarak Osmanlı'nın modernleşme sürecine girdiğini belirtmektedir. Mardin (2001) ise Osmanlı'nın Batı'nın belli kurumlarını alırken, din ekseninde ilerlediğini vurgulamaktadır. Birçok bilim insanı (Berkes, 2002; İnalçık, 2008; Karpat, 2011; Mardin, 2001; Meriç, 1983; Ortaylı, 2008a; Tunaya, 1960) Türk modernleşmesinin devamlı düalist ve dikotomik bir şekilde ilerlediğini kabul etmektedir fakat modernleşme sürecinin zorunlu, sürekli, tercihe bağlı olup olmadığı merkezi tartışmalar arasında yer almaktadır. Sadece belli alanlarda ve kurumlarda, Türk modernleşmesinin Weberyen anlamda bir rasyonalizasyon ve batılılaşma olduğu düşünülebilir (Weber, 1999).

Bu çalışma Batı'nın 17.yüzyılda insanı ve dünyayı merkeze alarak kavramsallaştırdığı moderniteyi ve Weberin (2009, 2012a, 2012b) 19.yüzyılda geliştirdiği modernleşme kavramlarını analiz etmeyi hedeflemiştir. Bu iki kavramın Türk modernleşmesi ile ilişkisi incelenmiştir. Batı'yı ele alırken Bauman ve Giddens'in modernite ile ilgili düşünceleri temel alınmıştır.

YÖNTEM

Bu çalışmada makro düzeyde modernite kültürünün özellikleri ile Türk modernleşmesinin özellikleri karşılaştırılmıştır. Mikro düzeyde ise Bauman'ın (2003) belirsizlik ve düzen arayışı kavramları ile Giddens'in (2010) bireysel kimlik ve bireycilik kavramları ele alınarak Türk modernleşmesinin çevre-merkez, özcü düşünceler, toplum ve devlet temelli birey kavramları karşılaştırılmıştır. Yorumbilimsel fenomenolojik bir yöntemle analiz edilen özellikler derinlemesine bir anlayış temelinde yapılandırılmıştır. Türk modernleşmesi, bu çalışmada temel bir fenomen olarak ele alınmış ve bu süreci açıklamak için modernite ve modernleşme kavramları makro süreçler olarak sınıflandırılmıştır. Kavramların içeriği ve özellikleri nesnel olmadığı için yorumbilimsel bir yöntemle incelenmiştir. Pozitivist geleneğin tersine yorumbilimsel yöntem herhangi bir olayı, olguyu, tarihsel süreci açıklamaktan ziyade anlamaya çalışır (Paterson ve Higgs, 2005). Bu çerçevede araştırmacı kuramsal düzeyde tartışılan moderniteyi Türk modernleşmesi süreci ile yeniden yorumlamayı hedeflemiştir. Bu anlamda iki özellik temel alınarak Türk modernleşmesi yorumlanmıştır. Bauman'ın (2003) belirttiği müphemlik ve Giddens'in (2010) vurguladığı bireysel kimlik özellikleri bu çalışmanın temelinde yer almaktadır.

Tablo 1: Modernitenin ve Türk Modernleşmesinin Temel Özellikleri

Kuramcılar	Modernitenin Temel Özellikleri	Türk Modernleşmesinin Özellikleri
Zygmunt Bauman	Müphemlik/Belirsizlik Düzen Arayışı	Merkez- çevre ikiliği Özcü Düşünceler
Anthony Giddens	Bireysel kimlik Bireycilik	Toplum temelli birey Devlet temelli birey

Modernite ile birlikte birçok özellik ortaya çıkmasına rağmen bu çalışmada sadece iki temel özellik üzerine odaklanılmıştır. Tablo 1’de gösterildiği gibi Zygmunt Bauman’ın (2003) müphemlik ve düzen arayışı özellikleriyle birlikte Anthony Giddens’in (1998, 2010) bireysel kimlik ve bireycilik özellikleri Türk modernleşmesindeki etkileri ile tartışılmıştır. Türk modernleşmesinde daha çok özcü, toplum ve devlet temelli özelliklerin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Türk modernleşmesinin temel özelliği olan merkez-çevre kavramı Mardin (1973) tarafından geliştirilmiştir. Mardin (1973), merkezin yönetici ve elitler olduğunu, çevrenin ise sivil toplum olduğunu vurgular. Yönetici ve elitler batılı tarzda eğitim alarak ve Batılılaşarak çevrenin kendi içinde Doğulu kalmasına neden olmuştur ya da bir savunma olarak çevre Doğulu kalmayı tercih etmiş ya da zorunlu kalmıştır. Dolayısıyla, merkez-çevre arasında bir ikilik ve yabancılaşma meydana gelmiştir. Bir yanda çok fazla Batılılaşan ve Batılılaşmak isteyen merkez, öte yanda büyük oranda Doğulu kalan bir çevre oluşmuştur. Bu çalışmada özcü (essentialist) düşünceler toplumun bireyi ön plana çıkarmadan din, millet, milliyetçilik ve gelenek gibi özsel düşüncelere bağlı kalmasını tanımlamaktadır. Diğer bir deyişle, bireyler yeniden diyaloga girerek hiçbir özcü düşünceye ya da akıma bağlı kalmadan kendini var edememe ve sorgulayamama olarak tanımlanabilir. Osmanlı’da modernleşme sürecinde Ümmetçilik, İslam, Osmanlılık, Milliyetçilik gibi akımlara bağlı kalınması ve bu akımları benimsemesi özcü düşünce olarak tanımlanabilir.

Türk modernleşmesi sürecinde toplum temelli birey, hem Osmanlı’da hem Türkiye Cumhuriyeti’nde bir toplumun genel özcü düşüncelerine bağlı bireylerden oluştuğu anlamına gelmektedir. Özellikle Tanzimat dönemi romanlarından başlayarak incelenirse ve Türk sosyologlarının çalışmalarına bakılırsa modernleşme sürecinde en büyük kaygılardan birinin toplumun geleneklerini ve değerlerini yitirme ve başka bir toplum yapısına evrilme sorunudur. Mardin (2001), bu kaygıyı Bihruz Bey sendromu ile çok iyi özetlemektedir. Çünkü Bihruz Bey toplumun geleneklerinden, göreneklerinden ve değerlerinden kopmuşluğu simgelemektedir. Devlet temelli birey ise modernleşme sürecinde devletin bekasının çok önemli bir sorun olmasından kaynaklanmaktadır. Batılı devletlerin Osmanlı toplumunu

bölmeye çalışması genel olarak tüm toplumda ve bireylerde büyük bir kaygı yaratmıştır. Hala günümüze kadar gelen bu arkaik kaygının temelinde doğal olarak zihinlerde devletin bekası yatmaktadır. Devlet temelli bireyde, devletin önceliği hayati derecede önemlidir. Dolayısıyla birey ikinci plandadır.

Toplum ve devlet temelli birey anlayışına bakıldığında, Batılı anlamda bireycilik belli çabalar olmasına rağmen Türk modernleşmesinde ortaya çıkmadığı söylenebilir. Her toplumun kendi refleksi ve dinamikleri göz önünde bulundurulduğunda bu durum anlaşılabilir. Nitekim Ortaylı (2008b) ve Mardin (2001) çalışmalarında Osmanlı'nın kendine özgü bir modernleşme pratiği geliştirdiğini belirtmektedir.

Modernitenin Temel Özellikleri ve Türk Modernleşmesi

Müphemlik

Bauman (2003), en geniş anlamda moderniteyi bir düzen arayışı olarak niteler ve bu düzen arayışının en üst noktasında da Nazizm'i gösterir. Çünkü toplumda düzen kurmak için ayrımlar yapmak ve toplumsal unsurları sınıflandırmak tipik bir modernliğin pratiğidir. İnsan toplumda ideoloji, kimlik, etnisite ve cinsiyet gibi unsurlardan dolayı devamlı bir düzensizlikle karşı karşıyadır. Modernitenin akıl anlayışı, bu tür toplumsal olguların devamlı düzenlenmesi gerektiğini düşünür. Aslında Osmanlı'da bu düzenleme süreci Türkçülük, Ümmetçilik, İslamcılık gibi düşüncelerle denenmiştir. Bundan dolayı da, insan ne kadar çabalasa ve toplumsal olguları sınıflandırsa da tam anlamı ile olguları düzenlemede güçlük yaşamaktadır. Bu durum toplumsal yaşamda gittikçe daha zor bir hal almaktadır. Foucault'nun (2005) da belirttiği gibi biyoloji 19.yüzyılda gelişmeye başlamış ve sınıflandırma çok önem kazanmıştır. Biyolojideki sınıflandırma bir anlamda sosyolojiye ve oradan tüm ırkları sınıflandırmaya gitmiş ve en üst nokta olarak Nazizm'e ulaşmıştır. Çünkü amaç tek tip toplum düzeni yaratmaktır. Ancak, bu anlayış kaos, kaygı ve tedirginliği de beraberinde getirmektedir. Bauman dost ve düşman ilişkisini anladığını ve bir anlamda dost ve düşman ikileminin topluma düzen verdiğini düşünür. Bu ikilemde kimlikler bellidir, ancak yabancı kaostur. Bundan dolayı, modern insan yabancı kavramına alışamaz, yanına yaklaştırmaz ve daha ilerisi yok etmeyi düşünür. Çünkü yabancı beraberinde müphemliği getirir. Modernitede, ırkçılık ve milliyetçilik inşası Aydınlanma ile birlikte gündeme gelmiştir ve aklın her şeyi sınıflandırabileceği ve anlayabileceğine inanılmıştır. Ancak akıl toplumda belli bir düzen istediğinde, bu durumun dışında kalmış olan müphemliği yaratır, hatta bir anlamda tek akıl düzeni istenmektedir. Bauman (2003, s. 11), “görünüşte dilin bu

adlandırma/sınıflandırma fonksiyonunun amacı müphemliğin önüne geçmektir” der. Bauman (2003, s. 17) şunları ifade eder:

Sınıflandırma, dâhil etme ve dışlama eylemlerinden oluşur. Her bir adlandırma eylemi dünyayı ikiye ayırır. Müphemlik, sınıflandırma işinin bir yan ürünüdür ve her seferinde daha fazla sınıflandırma çabasını gerektirir. Düzenin ötekisinin eşanlamlılarını tanımlanamazlık, tutarsızlık, uyumsuzluk, müphemlik olarak görmektedir.

Bauman (2003), müphemliğin kökünü kazıma çabasını tipik bir modern pratik olarak görür. Modern siyasetin, modern aklın ve modern yaşamın özüdür. Dolayısıyla bu, kesin olarak tanımlama ve kesin olarak tanımlanamayan her şeyin bastırılması ya da elenmesi çabasıdır. Aslında boşluğa tahammülü olmayan şey doğa değil, modern pratiktir. Bundan dolayı da hoşgörüsüzlük, modern pratiğin doğal bir eğilimidir. Kaosa karşı savaş, düzen için verilen pek çok yerel muharebelerden oluşur. Modern tarihin çoğu döneminde bu muharebeler gerilla birimlerince yürütülür (Bauman,2003). Modern tarihin çoğu döneminde bu muharebeleri koordine edecek merkezler yoktu. Modernlik, en önemli başarısı olarak, dünyanın parçalanması ile övünmektedir. Parçalanma, modernliğin gücünün ana kaynağıdır. Bütün düzen itkileri gibi amaca dayanan düzen itkisi de enerjisini, müphemliğe duyduğu nefretten alır. Ancak modern, parçalanmış düzen itkilerinin nihai ürünü, daha fazla müphemlik olmuştur (Bauman, 2003, s. 25).

Bauman’ın (2003) müphemlik vurgusu, Osmanlı’nın son döneminde toplumu birleştirmek için geliştirilen düşünce akımları ile benzerlik göstermektedir. Çünkü dağılmakta olan Osmanlı toplumunu birleştirme çabası sosyo-tarihsel olarak olağan bir tepki olarak görülebilir (Mardin, 2009; Berkes, 2004; Findley, 2011; Ortaylı, 2015). Tüm çabalara ve sınıflandırmalara rağmen modernleşme Osmanlı’da ve Türkiye Cumhuriyeti’nde belirsiz kalmıştır (Berkes, 2002). Özcü düşünceler çevresinde oluşan modernleşme pratiklerinin yetersiz kalmasının nedeni, batıdan nelerin alınacağı meselesi bitmek bilmeyen tartışmaların temelini oluşturmuştur. Bilim ve tekniğin alınması temel düşünce olmasına rağmen, kültürel unsurların ve yaşam tarzlarının reddedilmek istenmesi modernleşme sürecinde bir ikilik yaratmıştır. Toplumun nasıl sınıflandırılacağı temel bir problem haline getirilmiştir. Batı’nın hem iç hem de dış müdahaleleri Osmanlı toplumunu ve Türkiye Cumhuriyeti’ni belli adımlar atmaya itmiştir. Toplumun bir arada kalması için geliştirilen fikirler doğal olarak belli değerlerin dışarıda kalmasına neden olmuştur. Modern aklın sıradan bir pratiği olan bu tavır modernleşme sürecinde çok ciddi çatışmalara ve belirsizliklere yol açmıştır (Meriç, 1981;

Moran, 2004). Bauman'ın ifade ettiği gibi “modern devlet, egemenliğindeki insanları, aklın yasaları ile uyumlu, düzenli bir topluma dönüştürmek için onları kapsamlı bir şekilde incelemeyi misyon edinmiştir” (Bauman, 2003, s. 34).

Dolayısıyla Osmanlı'da başlayan modernleşme pratiklerinin temel amacı aslında modernitenin etkisi altında toplumu sınıflandırma ya da topluma kategorik olarak bir ad verme arayışı yaşanan toplumsal süreçlerin uyumlu bir şekilde tasarlanarak bir düzen toplumu yaratma olmasıdır. Fakat sınıflandırma nasıl yapılırsa yapılısın toplumun bir bütün olarak görülmesi ya da gösterilmek istenmesi tarihsel olarak 20.yüzyılda yeni sorunların tartışılmasına olanak sağlamıştır.

Modernite ve Bireysel Kimlik

Giddens'a (2010) göre, bireysel kimliğin kökleri Batı bireyciliğinde yatmaktadır. Bauman'a (2003) göre ise, bireysellik fikri, her bireyin kendine has özellikleri olduğu modern çağdan önce rastlanabilen bir özellik değildir. Ortaçağ'da, soy, cinsiyet, sosyal statü ve kimlikle ilgili fikirler çok değişken değildi (Giddens, 2010). Tüm bu ilişkiler kurumlar tarafından düzenlenmekteydi ve birey bu kurumlar içerisinde aktif bir role sahip değildi. Birey algısı geleneksel toplumlarda anlamlandırılmamıştır, ancak modern toplumlarda iş bölümü ortaya çıkınca birey ödüllendirilen bir konuma yükselmiştir. Modernitede önemle vurgulanan “birey”, “benlik”, “bireysel-kimlik” gibi kavramlar üzerine Rainwater (1989) farklı incelemelerde bulunmuştur. Benliğin, bireyin sorumlu olduğu refleksif bir tasarım olduğunu ve benliğin bizzat bireyler tarafından yaratılan bir şey olduğunu belirtir. Ayrıca, benliğin ilerlemeci bir gelişim çizgisini belirlediğini ve benliğin geçmişten aldıklarıyla geleceği inşa ettiğini vurgular. Giddens'a (2010) göre, modernite bireyi bir karmaşanın içerisine çeker ve hayatta hangi seçeneklerin daha önemli olduğu konusundaki yardımı sınırlıdır. Bireysel kimliğin oluşumunda kişinin gündelik yaşamda verdiği basit kararlar da etkilidir. Bireyin ne giyeceği, ne yiyeceği, iş ve aile ortamında nasıl davranması gerektiği gibi konulardaki kararları kimliği belirleyici role sahiptir.

Modernitenin bireyi ve bireyciliği, vurguladığı göz önünde bulundurulacak olursa Türk modernleşmesi sürecinde en eksik kalan özelliğin bu olduğu söylenebilir. Tanzimat'tan itibaren birçok alanda yapılan yenilik çalışmalarının temelinde modernitenin çekirdeğini oluşturan bireysellik tam anlamıyla yer bulamamıştır. Türk modernleşmesi bu anlamda özünde bireyden yoksun bir modernleşmedir (Bulduker, 2011). Her ne kadar, Fransa'nın Le Play kuramlarından etkilenen Prens Sabahattin, bireycilik konusunda girişimleri olsa da Türk

modernleşmesinde pek yer bulamamıştır. Dolayısıyla, aslında modernleşmenin en fazla direnç gösterildiği alan bireycilik olmuştur. Aynı zamanda, Tanzimat döneminin romanlarına bakıldığında, aslında toplum temelli eserlerin çoğunlukla verilmesi bu durumun en önemli kanıtı olma niteliğindedir. Romanlarda bireyselleşmeye çalışan karakterler genelde cezalandırılır ve sonları kötü biter. Çünkü Türk modernleşmesinde toplum ve devlet bireyden önce gelir (Ecevit, 2011). Milli birlik ve ulus idealinin yanı sıra devletin bekası sorunu bireyin ikinci plana itilmesine neden olmuştur. Türk modernleşmesi, batı tarihinin izlediği ve deneyimlediği bireysellik sürecini yaşayamamıştır. Temel hedeflerden biri ulusal idealler çerçevesinde bireylerin bir araya gelmesi olmuştur. Dolayısıyla, makro düzeyde Mardin'in (2009) ifade ettiği anlamda, merkez tarafından benimsenen özcü düşünceler aslında bireyin ikinci plana itilmesine sebep olmuştur.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Modernite akli ve bireyi ön plana çıkarmakla birlikte aklın devamlı olarak toplumu sınıflandırma ile uğraşması, Bauman (2003) tarafından bir sorunsal hale getirilmiştir. Fakat bu çalışmada modernitenin ikinci özelliği olan bireysel kimlik konusu Giddens (2010) tarafından olumlu olarak görülmektedir. Genel olarak Türk modernleşmesi sürecine bakıldığında, merkez-çevre gerilimi bu süreci bir anlamda müphemliğe itmiştir ve bir türlü tamamlanamayan bir proje olarak kendini sürdürmektedir. Tarihsel nedenlerden dolayı özcü düşüncelerin hakim olması toplumu anlamada yetersiz kalmaktadır. Tunaya'nın (1960) ifade ettiği gibi, Türk modernleşmesi ikircikli bir gerilim etrafında oluşturulmuştur. Batı'daki tarihsel akışın tersine Türk modernleşmesindeki tarihsel süreç, belirgin bir şekilde elit kesimin yukarıdan halkı etkilemesiyle yaşanmıştır. Benzer şekilde, Ortaylı (2015) da Türk modernleşmesinin otokratik ve merkezîyetçi olduğunu ısrarla savunmaktadır. Meriç (1981, 1983) ise modernleşmenin tarihsel sürecini iki bölümde yorumlamıştır. 18. yüzyıldaki modernleşmeyi olumlu görürken, 19.yüzyıldaki modernleşmeyi olumsuz ve taklit olarak değerlendirmektedir.

Mardin (2009), Türk modernleşmesinin asıl sorunun merkezden yönetilme sorunu olduğunu belirtmektedir. Merkez-çevre arasındaki sürecin olumsuzluk içermesi ve çevrenin, merkezde yer alanların yaptıkları konusunda bilgilendirilmemesi modernleşme sürecinin uzamasına neden olmuştur. Mardin (2009), merkezin yarattığı bu durumdan aydınların ve elitlerin sorumlu olduğunu belirtmiştir. Aslında sürecin bu anlamda olumsuz olması, Türk modernleşmesinde Batı'daki anlayışta benimsenen bireyin ortaya çıkamamasına neden olduğu

söylenbilir. Bu süreçte matbaa, eğitim, kitle iletişim, askeri, teknik ve edebiyat gibi farklı alanlarda olumlu gelişmeler yaşanmasına rağmen modernitenin temel ilkelerinden bireyciliğin gelişmediği görülmektedir. Bu açıdan gerçek anlamda orta sınıfın oluşmaması, birey ve toplum arasındaki düalizm sorununun daha da altını çizmiştir. Çevrenin modernleşmenin temel hedefi olmaması, çevrenin bireyselleşmesini engellemiştir. Çevre, merkez tarafından bir anlamda ötekileştirilmiştir.

Ortaylı (2015), tarihsel olarak bireycilik olgusunun yaşanması ya da yaşanmamasında, Osmanlı Fransız Devrimi'nin getirdiği yeni anlayışa tepki göstererek kendi toplum-devlet-merkez anlayışını oluşturduğunu belirtmektedir. Çünkü bireyin içinde olmadığı makro düzeyde özcü düşüncelerin tartışılması ve benimsenmesi Fransız Devrimi'nin temel niteliklerine ters bir anlayış idi. Fransız devriminin vurguladığı modern birey olgusu, Türk modernleşmesinde özcü düşünce temelinde topluma ve devlete vurgu yapılarak aslında modernitenin diğer bir yüzü olan düzen arayışını getirmiştir. Bu düzen arayışı da Türk modernleşmesinde Baumancı anlamda müphemlik yaratmıştır. Dolayısıyla bireyin özgürlüğü karşısına çıkarılan ideal ulus-devlet anlayışı modernitenin getirmiş olduğu müphemlik sorunsalını aşamamasına neden olduğu söylenebilir. Düzen arayışı ve makro düzeyde ideal toplum yaratma çabası tarihsel süreçte müphemliği daha fazla arttıran toplumsal bir davranış olarak görülebilir. Birey bu sistem içinde kendi bireyselliğini yaşamaya çabaladıkça düzen arayışı itkisiyle devlet-toplum ekseninde belirlendiğini fark edecektir. Birey-düzen arayışı arasındaki gerilim ve düalizm Türk modernleşmesinin tarihsel bir sorunsalı olarak hala güncelliğini korumaktadır. Güncel gazete köşe yazılarına bakıldığında neredeyse her gün Türk modernleşmesinin bu ikilikler çerçevesinde cereyan ettiği görülebilir. Son dönemde, Göle (2002, 2009) ile birlikte modernleşme farklı şekillerde kavramsallaştırılmıştır ve modernleşmeyi batı-dışı modernlik kavramı ile açıklamaya çalışmıştır çünkü modernlik küresel olduğu kadar yerel özellikleri olan bir kavramdır. Göle (2002) sadece Batı'nın diğer kültürleri etkilemesi olarak algılamaz. Aksine, batı dışındaki kültürlerin de batıyı etkilediğini düşünür.

Türk modernleşmesi ile ilgili yapılan analizlerde Batı modernitesinin hiçbir sorunu olmadığı anlaşılmamalıdır. Aksine akla çok güvenen modernite iki büyük dünya savaşı vererek moderniteden postmodernite evresine geçmek zorunda kalmıştır. Gerçek anlamda modernitede bireyin ortaya çıkmadığı ve aklın egemenliği altında belirsiz kaldığı tarihsel süreç içerisinde anlaşılmıştır. Postyapısalcılık ve postmodernitenin ortaya çıkışı aslında bu müphemliği ortadan kaldırmaya yönelik eleştirilerdir. Türk modernleşmesi süreci kendi köklü

ve tarihselliği içerisinde bulundurduğu sorunları ve düalizmi aşmak için bugün de büyük bir çaba göstermektedir. Modernite ve Türk modernleşmesi ile ilgili tartişmalar toplumun her düzeyinde tartişılarak sorun derinleştirilebilir ve bireyin kendi tarihini ve tarihselliğini özgürce yorumlayarak ve eleştirel bakarak modernleşme konusunda birey temelli düşünceler ön plana çıkarılabilir.

KAYNAKÇA

- Bauman, Z. (2003). Modernlik ve Müphemlik. İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Bell, D. (1990). Resolving The Contradictions of Modernity and Modernism. *Society*, 27(3), 43-50.
- Berkes, N. (2002). Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Berkes, N. (2004). Türkiye’de ağdaşlaşma. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Buldaker, G. (2011). Servet-i Fünun Dönemi Romanlarında Aile. Ankara: Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ecevit, Y. (2011). Türk Romanında Postmodernist Açılımlar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Featherstone, M. (2005). Postmodernizm ve Tüketim Kültürü. İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Findley, C.V. (2011). Modern Türkiye Tarihi. (ev: G. Ayas). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Foucault, M. (2005). Özne ve İktidar. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gencer, M. (2008). Osmanlı-Türk Modernleşme Sürecinde Kültür, Din ve Siyaset İlişkiler. *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 3 (2), 354-369.
- Giddens, A.(1998). Modernliğin Sonuçları. İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Giddens, A. (2010). Modernite ve Bireysel Kimlik. İstanbul: Say Yayınları.
- G le, N. (2002). Batı Dışı Modernlik: Kavram  zerine. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce* 3, 56-67.
- G le, N. (2009). İ İe Girişler: İslam ve Avrupa. (ev: A. Berktay). İstanbul: Metis Yayınları.
- İnalcık, H. (2008). Doğu Batı Makaleler II. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Karpat, H. K. (2011). Türk Siyasi Tarihi. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Mardin, ř. (1973). Center-periphery: A Key to Turkish Politics. *Daedalus*, 102 (1), 169-190.
- Mardin, ř. (2001). Türk Modernleşmesi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, ř. (2006). Türkiye’de Toplum ve Siyaset. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mardin, ř. (2009). Tanzimat’tan Sonra Aşırı Batılılaşma. *Türk Modernleşmesi*, 21-79. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, C. (1981). Bir Facianın Hik yesi. İstanbul:  mran Yayınları.
- Meriç, C. (1983). Batıda ve Bizde Aydının Serüveni: Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi . İstanbul: İletişim Yayınları.
- McGowan, J. (2000). Modernity and Culture, The Victorians and Cultural Studies. *Nineteenth Century Contexts*, 22(1), 21-49.
- Ortaylı, İ. (2008a). İmparatorluğun En Uzun Y zyılı. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2008b). Avrupa ve Biz. İstanbul: Türkiye İş Bankası K lt r Yayınları.

- Ortaylı, İ. (2015). Batılılaşma Yolunda. İstanbul: İnkılap Yayınları
- Paterson, M., & Higgs, J. (2005). Using Hermeneutics as a Qualitative Research Approach in Professional Practice. *The Qualitative Report*, 10(2), 339-357.
- Rainwater, J. (1989). *Self-therapy: A Guide to Becoming Your Own Therapist*. London: Crucible.
- Simmel, G. (1999). *Çatışma Fikri ve Modern Kültürde Çatışma*. (Çev: A. Aydoğan). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Şaylan, G. (2006). *Postmodernizm*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Toynbee, A. J. (1946). *Study of History*. London: Oxford University Press.
- Tönnies, F. (1957). *Civilisation and Society: Gemeinschaft and Gesselschaff*. (Çev: C. P. Loomis). East Lansing, Michigan: Michigan Date Press.
- Tunaya, T. Z. (1960). *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*. İstanbul: Yedigün Matbaası.
- Wagner, P. (2005). *Modernliğin Sosyolojisi*. (Çev: M. Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınevi.
- Weber, M. (1999). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. (Çev: Z. Gürata). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Weber, M. (2006). *Sosyoloji Yazıları*. (Çev: T. Parla). İstanbul: İletişim Yayınları
- Weber, M. (2012a). *Ekonomi ve Toplum Cilt-1*. (Çev: L. Boyacı). İstanbul: Yarı Yayınları.
- Weber, M. (2012b). *Ekonomi ve Toplum Cilt-2*. (Çev: L. Boyacı). İstanbul: Yarı Yayınları.